

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА ЗЕМЕЛЬНОМУ РИНКУ

Постановка проблеми. Трансформація земельних відносин до ринкових умов вимагає здійснення ефективних соціально-економічних та організаційно-правових перетворень, необхідних для формування в Україні цивілізованого ринку землі.

В сучасних умовах широке залучення земель до ринкового обігу на фоні недосконалого нормативно-правового регулювання призводить до різкого збільшення зловживань економічного характеру. Саме тому кримінологічна характеристика злочинів у сфері земельних відносин економічної та корупційної спрямованості набуває найбільшої актуальності.

Аналіз юридичної літератури. Дослідженню кримінально-правових та кримінологічних аспектів злочинів, які вчиняються у сфері земельних відносин (в тому числі й на земельному ринку), присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених А. І. Берлача, І. Б. Габаїдзе, В. В. Кунца, П. Ф. Кулинич, Р. О. Мовчана, З. М. Мирзаєва, Т. Б. Саркісової, Б. В. Тайлашева, М. В. Шульги, але кримінологічна характеристика основних показників цих злочинів не знайшла належного відображення.

Метою статті є кримінологічний аналіз злочинів, які вчиняються на земельному ринку для подальшого вдосконалення й ефективного застосування заходів попередження та протидії цим злочинам.

Викладення основного матеріалу. В юридичній літературі розглядається питання класифікації злочинних посягань у сфері земельних відносин, що, у свою чергу, дозволяє виділити, як один із різновидів, злочини, що вчиняються на ринку землі. А. І. Берлач розподіляє земельні злочини за такими напрямками:

- зловживання посадовими особами органів державної влади та керівниками сільськогосподарських підприємств у процесі розподілу земельних ділянок і земельних паїв;
- неналежне виконання своїх обов'язків службовими особами місцевих органів виконавчої влади, управлінь архітектури та містобудування у галузі управління земельним фондом;
- зловживання голів міських і селищних рад, прийняття ними рішень щодо розподілу та використання земельних ділянок, які не належать до їх компетенції;
- умисне заниження посадовими особами орендної плати за землю;
- самовільне зайняття ділянок та їх виділення на окремих територіях України;
- незаконне заволодіння землями фізичними й юридичними особами;
- порушення представниками місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування порядку розгляду звернень громадян при вирішенні

питань щодо земельного законодавства [9, 222–227]. Незважаючи на те, що автор вказує на них як на злочини у сфері земельних відносин, наведений розподіл необхідно відносити до класифікації злочинів на земельному ринку. Такий висновок можна зробити, розглянувши більш детально кожний напрям.

Б. В. Єрофеев класифікує злочини у сфері земельних відносин на чотири групи: економічного характеру; 2) екологічного характеру; 3) що посягають на землю як на об'єкт державного управління; 4) що мають безпосереднє відношення до того, що виростає на землі [4, 438–439]. Відповідно до зазначеної класифікації, виділити злочини саме у сфері ринкового обігу землі досить важко. По-перше, відсутній єдиний критерій, за яким би розподілялись злочини в сфері земельних відносин. По-друге, деякі злочини на ринку землі не відносяться до жодної з вказаних груп (наприклад, вчинені у сфері службової діяльності).

Найбільш вдалою є класифікація за об'єктом злочину. Є. П. Чабанна та Є. В. Данилова земельні злочини поділяють на: злочини у сфері обігу землі — це злочини, які посягають на землю як на об'єкт нерухомості; злочини у сфері землекористування — це злочини, які посягають на землю як на об'єкт екології, довкілля та природний ресурс [10, 24]. Таку позицію розділяють й інші науковці [3]. Відповідно наведеній класифікації до злочинів на земельному ринку можна віднести діяння, пов'язані з незаконним обігом земель або їх залученням до такого обігу. До них можна віднести шахрайські дії з земельними ділянками; здійснення незаконних правочинів із землею, шляхом фальсифікації документів, необхідних для купівлі-продажу, оренди земельної ділянки; підкуп посадових осіб з метою незаконного отримання земельної ділянки; примушення до здійснення правочину з земельною ділянкою, земельним паєм або відмови від його здійснення; одержання або вимагання хабара за сприяння в отриманні земельної ділянки; вимагання земельної ділянки або права власності на неї; реєстрація незаконних правочинів із землею; самовільне зайняття земельної ділянки та інше.

Наведені злочини становлять основну масу зловживань на ринку земель і охоплюється низкою статей кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за злочини проти власності, у сфері господарської та службової діяльності. Зважаючи на те, що офіційної статистики більшості названих злочинів не ведеться, проаналізуємо рівень та динаміку найбільш поширених злочинів на ринку земель, інформація щодо яких відображена в статистичному звіті Міністерства внутрішніх справ (далі — МВС).

За даними МВС, цього року заходи щодо попередження та виявлення зловживань у сфері земельних відносин дозволили викрити 1752 злочини економічної спрямованості, пов'язані з незаконними операціями з землею. Найбільше злочинів цієї категорії викрито в Автономній Республіці Крим (далі — АРК), Дніпропетровській, Донецькій, Закарпатській, Запорізькій, Київській, Луганській, Львівській, Одеській областях та місті Києві. [7]

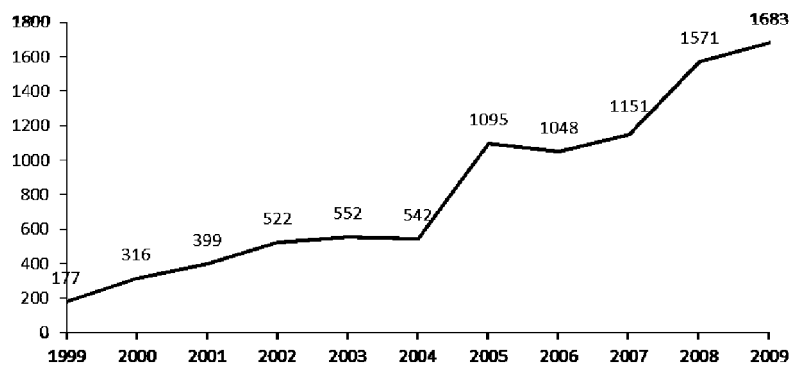
За виявленими злочинами предметом протиправних посягань є понад 16,0 тисяч гектарів земель, у тому числі 13,1 тис. га — сільськогосподарського при-

значення, 831 га — оздоровчого, рекреаційного, природоохоронного та історико-культурного призначення та лісового фонду та 6,4 тис. га — пов'язаних із самовільним захопленням. До суду направлено кримінальні справи за 924 злочинами щодо незаконних операцій з землею. У структурі викритих злочинів 1187 вчинено у сфері службової діяльності, у тому числі 186 — про хабарництво [7].

Можна навести багато прикладів вчинення злочинів на ринку землі з використанням службового становища посадовцями районного та обласного рівнів. Більшість з яких пов'язана з корупцією в органах державної влади та місцевого самоврядування. Наприклад, на Одещині працівники Державної служби боротьби з економічною злочинністю викрили виконуючого обов'язки голови однієї з райдержадміністрацій, котрий вимагав 30 тис. доларів США хабара від місцевого мешканця за сприяння у виділенні йому та ще двом місцевим мешканцям у приватну власність земельних ділянок (загальна площа 6 га). Прокуратурою області порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 (одержання хабара) КК України [5].

Також зафіксовано ряд заволодінь земельними ділянками шляхом підроблення документів, незаконного надання земель в оренду чи шляхом самовільного зайняття земельних ділянок, у тому числі їх незаконне використання для видобування корисних копалин.

Наведемо динаміку викриття таких злочинів, зокрема під час приватизації землі:

Отже, представлений графік чітко вказує на те, що з кожним роком викриття злочинів під час приватизації землі невинно зростає. Однак охочих заволодіти земельною ділянкою незаконним шляхом не меншає, а злочинні схеми стають більш складними. Як приклад, службові особи Одеського державного підприємства в порушення ст.56 Закону України «Про землеустрій» та п. 1.16 Інструкції про порядок складання, видачі реєстрації і зберігання державних актів на право власності на земельну ділянку та на підставі підроблено-

го рішення Печерського районного суду Києва, не враховуючи відсутність в технічних документаціях державних актів, які засвідчують право власності на десять земельних ділянок, що розташовані в Одесі (загальна площа 1 га), необхідних висновків та документів щодо узгодження виділення земельних ділянок у власність, незаконно внесли в автоматизовану систему державного земельного кадастру дані про право власності на земельні ділянки та оформили відповідні державні акти на право власності на зазначені земельні ділянки. Таким чином, правопорушники завдали збитків державі на суму 4,76 млн грн [8].

Найбільше злочинів, пов'язаних з приватизацією землі, було зафіксовано в таких областях, як Дніпропетровська — 209, Одеська — 188, Луганська — 156, Київська — 132, Донецька — 121, та в місті Києві — 112 [7]. Існує відмінність в показниках злочинності в цій сфері між різними регіонами, яка може бути пояснена такими причинами. По-перше, вчиненням більшості земельних злочинів саме в цих областях через економічну привабливість, обумовлену високою вартістю земельних ділянок. По-друге, ефективністю роботи суб'єктів протидії цим злочинам в зазначених областях, що, в свою чергу, сприяє зменшенню латентності злочинності.

У структурі злочинів, що вчиняються на ринку землі, питома вага припадає на злочини, пов'язані з самовільним зайняттям земельної ділянки та самовільним будівництвом. Відповідно до листа Держкомзему від 11 листопада 2008 р. № 14-17-4/12991 щодо застосування терміна «самовільне зайняття земельної ділянки», зазначений термін трактується як будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними [6].

За статистичними матеріалами МВС та Державної судової адміністрації, злочинів, пов'язаних з самовільним зайняттям земельної ділянки та самовільним будівництвом, найбільше викрито у Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Луганській, Одеській областях та Автономній Республіці Крим [11, 319]. Досить напруженою у сфері земельного ринку залишається ситуація в АРК. Основним порушенням, що виявляють державні інспектори з контролю за використанням та охороною земель на території автономії, є самовільне зайняття земель, здебільшого групами громадян, у тому числі депортованими. Перевірками дотримання вимог земельного законодавства встановлено, що на території АРК існує близько 60 конфліктних ситуацій, пов'язаних з використанням земельних ділянок орієнтовною площею 17 045 га, які тривалий час не мають свого вирішення. Зокрема, на території міст Сімферополя, Судака, Великої Ялти, Феодосії, Євпаторії, Сімферопольського та Бахчисарайського районів виявлено понад 56 самовільно зайнятих земельних ділянок громадянами на площі близько 1730 га [2].

Не краща ситуація й в містах інших областей. Так, на території м. Одеси по вул. Промисловій встановлено факт самовільного будівництва 36 будинків на

самовільно зайнятих земельних ділянках площею майже 2,5 га. Зазначені земельні ділянки використовувалися для потреб Міністерства оборони України. Починаючи з 1994 р. ці землі почали використовувати громадяни для ведення городництва, а потім і для будівництва житлових будинків. За використання земельних ділянок без правовстановлюючих документів до громадян вжито заходів адміністративного впливу та порушено 5 кримінальних справ [2].

У більшості зазначених випадків порушення земельного законодавства потребує більш дієвих заходів з боку органів місцевого самоврядування, земельних ресурсів, правоохоронних органів та державної виконавчої служби щодо їх вилучення з незаконного володіння.

Однією з особливостей злочинів, що вчиняються на ринку земель, є вчинення їх у переважній більшості не пересічними громадянами, а корумпованими посадовими особами, які в деяких випадках пов'язані з кримінальним середовищем [1, 35]. Ними, як правило, стають службові особи зі спеціальним статусом — сільські, селищні, міські голови, депутати місцевих рад, щодо яких чинне законодавство встановлює спеціальний порядок порушення кримінальних справ. Відповідно до статистичних даних Міністерства внутрішніх справ з 1752 злочинів, вчинених у сфері земельних відносин, 1187 вчинено у сфері службової діяльності [7].

На основі аналізу матеріалів МВС, Державної судової адміністрації, Державного комітету із земельних ресурсів можна виділити найбільш типові проблемні питання на сьогоднішній день, які виникають на ринку землі і сприяють порушенню земельних відносин і поширенню корупції.

1. *Невстановлення меж більшості населених пунктів.* Найбільшого поширення зловживання, пов'язані з невизначеністю меж населених пунктів, набули на регіональному ринку землі. В більшості адміністративно-територіальних одиниць відсутні чіткі межі сіл, селищ, міст та районів. Встановлені в 60–70-х рр. минулого століття, вони на сьогоднішній день не відповідають дійсності, більшість мегаполісів розрослись за встановлені межі. Це, у свою чергу, формує підґрунтя для зловживань у сфері оподаткування. Так, платежі за землю в місті значно вищі, в порівнянні з невеликими населеними пунктами.

2. *Невизначеність меж земельних ділянок природоохоронного, рекреаційного, оздоровчого та історико-культурного призначення.* Відсутність чітких меж зазначених земельних ділянок призводить до низки зловживань з боку фізичних та юридичних осіб. Існують непоодинокі випадки передачі частин парків, скверів у приватну власність для будівництва житлових будинків та господарських споруд.

3. *Низькі темпи інвентаризації та нормативно-грошової оцінки землі.* Однією з причин, що призводить до малоєфективності державного контролю у сфері земельних відносин, є незавершеність інвентаризації земель та відсутність нормативно-грошової оцінки. Дані обставини сприяють зловживанню посадовими особами при визначенні орендної плати, яка встановлюється на основі грошової оцінки земельної ділянки.

4. *Нерозмежування земель державної та комунальної власності.*

Висновки дослідження. Формування земельного ринку відбувається в умовах загрозової криміногенної ситуації, що проявляється в численних порушеннях земельного законодавства як представниками державного управління та місцевих громад, так і юридичними та фізичними особами. Злочини, пов'язані з обігом земельних ресурсів у державі, стають дедалі складнішими та професійнішими і становлять загрозу для більшості галузей економіки, щороку завдаючи великих збитків державі.

Література

1. Ботнаренко О. М. Дискреція та деякі особливості злочинів у сфері земельних відносин // Адвокат. — 2008. — № 9. — С. 33–36.
2. Держкомзем: В Україні налічується близько 90 затяжних земельних конфліктів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : dkzr.gov.ua/terra/control/uk/publish/article;jsessionid=F218999627E3B8BAD75D5BA458010309?art_id=100798
3. Дякін Я. Класифікація злочинів у сфері земельних відносин // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 2. — С. 148–151.
4. Срофеев Б. В. Земельное право России / Б. В. Срофеев. — М., 2004. — 656 с.
5. Кримінальна хроніка України // Журналистское расследование [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.analitica.kiev.ua/criminal/213-kriminalna-xronyka-ukrani.html.
6. Лист Державного комітету України із земельних ресурсів № 14-17-4/12991 від 11.11.2008 «Щодо застосування терміна «самовільне зайняття земельної ділянки» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.31092.0.
7. Міністерство внутрішніх справ України : цього року загальна сума задокументованих міліцією хабарів склала понад 26,7 мільйона гривень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/394746](http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/394746).
8. Міністерство внутрішніх справ України : одеське державне підприємство незаконно «віддало» десять земельних ділянок на суму 4,76 мільйона гривень [Електронний ресурс]. — Режим доступу : mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/221518.
9. Організаційно-правові засади розвитку аграрного і земельного ринків в Україні / [В. І. Семчик, П. Ф. Кулинич, Л. О. Панькова та ін.]; за ред. В. І. Семчика. — К. : Юрид. думка, 2006. — 264 с.
10. Чабанна Є. П. Преступность в сфере оборота земли // Российский следователь. — 2007. — № 2. — С. 24–26.
11. Чепка О. В. Детермінанти злочинів, пов'язаних із самовільним зайняттям земельної ділянки та самовільним будівництвом в Україні // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — 2010. — № 2. — С. 317–327.

Анотація

Изюта А. М. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчиняються на земельному ринку. — Стаття.

У статті дається кримінологічна характеристика найбільш типовим зловживанням, що вчиняються на ринку землі і сприяють порушенню земельних відносин і поширенню корупції.

Ключові слова: злочинність, кримінологічна характеристика, ринок землі.

Аннотация

Изюта А. Н. Криминалогическая характеристика преступлений, совершаемых на земельном рынке. — Статья.

В статье дается криминалогическая характеристика наиболее типичным злоупотреблениям, которые совершаются на рынке земли и содействуют нарушению земельных отношений и распространению коррупции.

Ключевые слова: преступность, криминалогическая характеристика, рынок земли.

Summary

Izovita A. M. Criminological characteristics of crimes committed in the land market. — Article.
The article is devoted to criminological characteristics most typical of abuse that occur on the land market and promote the violation of land relations.

Keywords: crime, criminological characteristics, land market.

УДК 343.811

Д. В. Ягунов

РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗЛОЧИНЦІВ ЯК МЕТА ПОКАРАННЯ: АТАВІЗМ АБО ВИМУШЕНА НЕОБХІДНІСТЬ? (ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Актуальність цієї статті обумовлена необхідністю перегляду традиційних поглядів на сутність кримінального покарання та переосмислення його цілей у сучасних національних державах.

Зарубіжна пеналогія за останні декілька десятиліть сформулювала низку висновків, згідно з якими реабілітація злочинців як мета покарання була визнана недосяжною для практичної реалізації. Незважаючи на різноманітність методів реабілітації, які базуються на досягненнях психології, медицини та соціальної роботи, їх практична значущість залишається здебільшого сумнівною.

В західній пеналогії говорити про «кризу реабілітаційного ідеалу» вже неактуально або навіть немодно. Революційні для кримінології дослідження Р. Мартінсона (1971) та інших вчених примусили подивитися на сутність та цілі покарання в якісно новому світлі [1]. Сутність сучасних наукових поглядів на проблему реабілітації злочинців можна відобразити за допомогою думки американського вченого С. Дагвіда: «Дедалі зростаюча кількість досліджень вказує, що реабілітація за допомогою ув'язнення є ілюзією. Винятки з цього правила є випадковими. Головною функцією в'язниці є поєднання кари, помсти, відновлення справедливості та порядку» [2, 6].

Зазначені ідеї суттєво вплинули на кримінальне та кримінально-виконавче законодавство зарубіжних країн у напрямі посилення каральної складової покарання та ослаблення його соціальної складової. Верховний Суд США у справі «*Mistretta v. US*» (1989) зазначив, що «настав час критично поглянути на реабілітацію як на пеналогічну теорію через недосяжність цієї мети у більшості випадків». На підставі низки кримінологічних досліджень Суд зазначив, що спроби системи кримінальної юстиції досягнути «застарілої мети реабілітації» виявилися марними [3].

Британський Home Office в доповіді «Злочин, покарання та захист суспільства: урядові пропозиції щодо законодавства» (1991) озвучив офіційну позицію: «ув'язнення — це витратний спосіб зробити поганих людей ще гіршими» [4].

Фіаско в'язниці як найважливішої складової пенітенціарної системи з огляду на її реабілітаційний потенціал сьогодні є загальновизнаним. Реалії внут-